

7. Яворницький (Эварницкий) Д. И. Источники для истории запорожских козаков. Т. 2. Владимир, 1908. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_istochniki2_1908/e_dzherela_istochniki2_1908.pdf.
8. Яворницький Д.І. Історія Запорізьких козаків. У 3-х т. Львів: «Світ», 1990. Т. 1. 316, [3] с.: іл. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001023.

УДК 94(477.62-2МАР)"18/19"

Новікова С.В.

кандидат історичних наук, доцент

ПОШТОВЕ СПОЛУЧЕННЯ, СИСТЕМА ТЕЛЕГРАФНОГО ТА ТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Історія поштового сполучення в Маріуполі бере свій початок 17 грудня 1785 р., коли у місті було відкрито повітову поштову контору для прийому та пересилки кореспонденції, здійснення грошових переказів, надання транспортних послуг. Установу очолив повітовий поштмейстер К. Бажанов. Штат контори складався з двох листонош, канцелярського службовця та сторожа, на утримання яких щороку виділялося 350 руб. Але вже у 1788 р. значну кількість поштових контор в губерніях було закрито, оскільки Головне у поштових справах правління вважало витрати на їх утримання надмірно обтяжливими. Поштову контору в Маріуполі у 1797 р. було замінено повітовою поштовою експедицією, штат якої спочатку складався лише з експедитора та сторожа. Протягом 1810 – 1831 рр. у штаті експедиції відбулися зміни: працювали вже три листоноші. Після реформи 1831 р. замість експедиції у Маріуполі знов було відкрито поштову контору. У 1869 р. у Катеринославській губернії було відкрито губернську поштову контору, якій підпорядковувалася маріупольська повітова поштова контора першого класу [1; 2, с.45-46].

Реалізація земської реформи 1864 р. сприяла подальшому розвитку поштового сполучення в Маріуполі. На початку 1869 р. повітові земські збори прийняли постанову про створення для Маріуполя та навколишньої сільської округи земської пошти, яка почала працювати з 1874 р., після створення Маріупольського повіту. Повітова поштова контора четвертого класу працювала при Маріупольській земській управі і розміщувалася у тій же самій будівлі, що і управа (вул. Земська). Контора здійснювала пересилку кореспонденції в межах повіту через 18 поштових станцій, одна з яких знаходилася в самому Маріуполі. За станціями було закріплено 24 коня та 40 ящиків [4, арк.64-66].

Спеціальні розсилні доставляли пошту у 28 волосних сіл. Маршрут руху було затверджено спеціальним розкладом, в якому зазначалися дні та час проходження пошти по території кожної волості. Розсилні об'їжджали повіт два рази на тиждень (у вівторок та суботу), приймали та здавали кореспонденцію у всіх 28 поштових станціях. Щорічно перевозилося близько 90 000 відправлень коштом 60 000 руб. [5, с.39; 9].

Земська управа встановила тарифи на поштові послуги в межах повіту: у 1871 р. у місцевій типографії було випущено марку маріупольської земської пошти вартістю 5 коп. За звітом Маріупольської земської управи за 1874 р. таких марок було реалізовано 300 (на 15 руб.). Ці кошти йшли на утримання поштових станцій [6, с.120; 7, с. 170].

З початком залізничного будівництва у поштовому сполученні відбулися значні зміни: поштові контори більше не надавали транспортних послуг, які були передані до функцій Міністерства шляхів сполучення. Завдяки залізничному сполученню прискорилася і доставка поштових відправлень. Ці зміни у Маріупольському повіті почали відбуватися з 1882 р., коли Маріуполь було з'єднано залізничною гілкою зі станцією Оленівка. З 1892 р. для прискорення поштового зв'язку було впроваджено пересилку простої кореспонденції та кореспонденції за замовленням у поштових вагонах (№20 на ділянці Костянтинівка – Харків та №99 на ділянці Ясинувата – Долинська) товарно-пасажирських потягів [8].

Незважаючи на значний обсяг роботи, Маріуполь продовжували обслуговувати лише чотири листоноші, що створювало значні незручності для всіх бажаючих скористатися поштовими послугами. У 1907 р. поштовим службовцям земства було збільшено оклади, на утримання поштових коней почали виплачувати окремі кошти.

У 1907 р. поштове відділення було відкрито при залізничному вокзалі Маріуполя, а після будівництва в місті двох металургійних підприємств на станції Сартана було відкрито поштову контору, яка їх обслуговувала. У 1912 р. було відкрито поштово-телеграфне відділення, що обслуговувало морський порт [13].

Прискорені темпи економічного розвитку Російської імперії в останній третині XIX – на початку XX ст. сприяли швидкому розвитку системи телеграфного зв'язку, оскільки телеграф почали активно використовувати у господарській сфері, особливо при здійсненні біржових операцій та для регулювання кредитного і грошового обігу. Телеграфна лінія Одеса – Ростов (1860 р.) проходила і через Маріуполь, тому

у місті наприкінці 1860 р. було відкрито поштово-телеграфну контору. На початку 1861 р. в Маріуполі почала діяти телеграфна станція, яка приймала внутрішню та міжнародну кореспонденцію російською, французькою, німецькою, англійською та польською мовами. Тарифи за послуги становили 1-2 руб. за 20 слів.

За 1887 р. телеграфна станція Маріуполя обробила 280 882 вихідних, 311 994 вхідних та 1 183 135 перехідних телеграм. Прибуток телеграфу склав цього року 275 365 руб. 83 коп. У 1894 р. поштово-телеграфна контора розміщувалась у будинку Деспота на вул. Торговій. Штат контори складався з начальника - колезького радника І. Ельфимова, помічника начальника, 11 робітників різних розрядів та двох наглядачів [10; 11, с.595].

Телефонний зв'язок у Маріуполі почав розвиватися завдяки ініціативі відомого місцевого підприємця та громадського діяча Д. Хараджаєва. В Головне управління пошт та телеграфів Російської імперії було надіслано кошторис на облаштування телефонної мережі в Маріуполі восени 1894 р., а вже через рік вона почала діяти. Використовувалися настінні апарати системи «Еріксон», кожний з яких мав свій номер. За кожний номер нараховувалася окрема абонентська плата. Міський комутатор спочатку обслуговував лише 100 номерів, у 1910 р. кількість абонентів зросла вдвічі. На початок 1913 р. в Маріуполі нараховувалось 316 абонентів [12; 14, с.2].

До телефонної мережі одразу ж були підключені міська і земська управи, повітове поліцейське управління, усі три поліцейських частини міста, повітовий з'їзд мирових суддів, портове управління, митниця, поштово-телеграфна контора, міські відділення Державного та Азовсько-Донського банків, друкарні, лікарні та великі підприємства. Першим абонентом в місті став відомий місцевий купець С. Гоф, другим – іспанський віце-консул в Маріуполі Й. Видович, третім – італійський віце-консул та великий судовласник Е. ді Поллоне, четвертим – Д. Хараджаєв [14, с.2; 15]. Останній був найбільшим абонентом: йому належало сім номерів. По два номери мали віце-консул Великобританії В. Вальтон, купці першої гільдії С. Гоф, І. Лікакі, П. Регір, по три – І. Де Мартіно та зерноторгова фірма «Луї Дрейфус и К°» [12].

Телефонна станція розміщувалась в будівлі поштово-телеграфної контори. Перший штат складався з п'яти працівників: начальника, наглядача та трьох телефоністок. В одному приміщенні з ними працювали телеграфісти на п'яти апаратах Морзе. У 1903 р. телеграфісти переїхали до нової одноповерхової будівлі по вул. Митрополитській, телефоністи розмістилися у сусідньому приміщенні в тому ж дворі. Станція працювала цілодобово. З червня 1910 р. у Маріупольському повіті харківським відділенням акціонерного товариства «Сименс и Гальске» почалася прокладка міжміської телефонної лінії Маріуполь – Юзівка [14]. Маріуполь став одним з чотирьох українських міст, в яких було проведено телефонний зв'язок.

Отже, урбанізаційні процесі в Маріуполі, спричинені економічним піднесенням та реформуванням всіх сфер економічного та суспільного життя в Російській імперії в останній третині XIX – на початку XX ст., а також місцева громадська ініціатива, призвели до активного впровадження в місті та його повіті передових на той час систем зв'язку та дозволили Маріуполлю посісти одне з провідних місць у цій галузі серед багатьох міст південно-східного регіону держави.

Література

1. Положение об учреждении вольных почт в России / Изд. по выс. утв. е. и. в. в 25 день окт. 1831 г. Положению Гос. совета от Гл. почт. начальства. - Санкт-Петербург : тип. Карла Крайя, 1831. - IV, 67 с.; 20.
2. Орехова С. Земская почта Мариупольского уезда. Международный филателистический журнал. 2004. №1 (октябрь). С. 45–46.
3. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 год. – Екатеринослав: В типографии Губернского Правления, 1875. IV, 165, [1], 88 с.
4. Державний архів Донецької області. Ф.110 (Мариупольская уездная земская управа, г. Мариуполь, Мариупольского уезда, Екатеринославской губернии). Оп.1. Спр. 83 (Прошения и заявления заведующих почтовыми станциями и приговоры сельских сходов об увеличении количества лошадей на почтовых станциях без даты). Арк. 64-66.
5. Краткий обзор Мариупольского уезда / А. Александрович. Мариуполь: Тип. А.А. Франтова, 1884. 118 с.
6. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1874 год Мариупольскому уездному земскому собранию очередной сессии 1875 г. – Мариуполь, 1875.
7. Доклад Управы чрезвычайному Земскому Собранию 2 декабря 1879 года о взимании платы за пересылку в уезде частной корреспонденции. Протоколы Мариупольского уездного земского собрания очередной и чрезвычайной сессии 1879 года. Мариуполь, 1880. С.170.
8. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1895 год. Изд. Екатериносл. ГСК; Под ред. Я. Г. Гололобова. Екатеринослав : Типо-литогр. губ. правл., II, 274 с.; [14] л. рекл. объявл.
9. ДАДО. Ф.110 (Мариупольская уездная земская управа, г. Мариуполь, Мариупольского уезда, Екатеринославской губернии). Оп.1. Спр. 58 (Приговоры сельских сходов об открытии поштово-телеграфного отделения в селе Карань и Мало-Янисоль, без даты). Арк. 4.
10. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 г. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 год / Сост. Екатериносл. ГСК. Екатеринослав : Тип. губ. правл., [1875]. IV, 165, [1], 88 с.

11. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. На 1889 год / Изд. Екатериносл. ГСК.; Сост. Н. С. Быстрицкий, секр. Екатериносл. ГСК. Екатеринослав : Тип. губ. правл., 1889. [1], 600 с.
12. Весь Мариуполь и его уезд : Адрес-календарь. Мариуполь : С.А. Копкин, 1910. 4, 166, XVII с., 1 пл.
13. Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земского собрания за 1869 – 1913 гг. Т. 1. С. 51-53, 60.
14. Саенко Р. В 1895 г. в Мариуполе зазвонил первый телефон . Приазовский рабочий. Мариуполь, 2005. 6 сен. (130). С.2.
15. Яруцкий Л. Первый звонок. URL : <http://old-mariupol.com.ua/pervyj-zvonok>.

УДК 373 (477)''1900/1914''

Папац А.С.

аспірантка кафедри історичних дисциплін

КІЛЬКІСНИЙ ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД ВЧИТЕЛІВ ТА УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КАТЕРИНОСЛАВСЬКОМУ ПОВІТІ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У наш час, реформи в освітній галузі України, які спрямовані на створення національної системи шкільної освіти з урахуванням найкращих зразків світового й вітчизняного досвідів, потребують більш активного використання історичних надбань і традицій української освіти. В цьому контексті важливим є дослідження аспектів становлення і розвитку середньої освіти в Катеринославському повіті на початку Першої світової війни.

Мета даної роботи полягає в дослідженні кількісного та етнічного складу вчителів та учнів в закладах середньої освіти на початку Першої світової війни в Катеринославському повіті.

Грунтовної праці з розвитку середньої освіти на Катеринославщині у зазначений період немає, але багато істориків та краєзнавців торкалися цієї теми, наприклад, Подоляк Я. [3], Стародубов А., Самодрыга В., Иванов С. [4] і т.д.

На 1-е січня 1915 р. в Катеринославському повіті налічувалося 298 різних училищ. Учні у них було: 14533 хлопців та 8568 дівчат, всього – 23101 чоловік. Наявне число існуючих шкіл далеко не цілком обслуговувало потреби повіту в початковій та середній освіті і багатьом дітям не вистачало навчальних місць. У 1913-1914 навчальному році в Катеринославському повіті було 112 земських шкіл. У них викладало 131 вчителів чоловічої статі та 105 жіночої, запасних – 3 чоловіка та 2 жінки, всього – 236. По освітньому цензу всі вчителі земських шкіл ділилися на: тих, які закінчили курси в учительських семінаріях та середні навчальні заклади - 56 осіб, які закінчили курси в жіночих гімназіях і інститут - 45 осіб, які закінчили курси в Єпархіальному училище - 25 осіб, які закінчили педагогічні курси - 6 осіб, витримали іспити на звання вчителя - 104 людини. Наприклад, Олександрівська міська жіноча гімназія готувала педагогічні кадри для шкіл міста та повіту, але припинила своє існування 25 жовтня 1920 р. у зв'язку з наказом про реорганізацію гімназій у семирічні загальні трудові школи [3].

З цих даних видно що найбільший відсоток з числа учнів складають склали іспит на звання вчителя (44, 06%), потім закінчили вчительські семінарії і середні навчальні заклади (23, 70%), які закінчили курси в жіночих гімназіях і інституті (19, 07%), які закінчили курси в Єпархіальних училищах (10, 63%) і учні закінчили педагогічні курси (2, 54%). В 1914 р. першу надбавку отримало 73 чи 30,93% вчителів з всього складу, другу – 42 чи 17,80 %, третю – 21 чи 8, 90 %, четверту – 15 чи 6, 35 %. Середня тривалість служби тривала 10,5 років. Якщо порівнювати з 1913 р. то учителів які закінчили курси в вчительських семінаріях та середніх навчальних закладах було 50 (26, 61 %), які закінчили курси в жіночих гімназіях та інститутах – 31 (16, 49 %), які закінчили курси в Єпархіальних жіночих училищах – 13 (6,9 %), які здали іспити на звання учителя – 94 (50 %) [1, с. 31].

Всього учнів на 1-е січня 1915 р. (1914-1915 н.р.) в земських школах навчалось 10825 учнів – 7181 хлопців та 3644 дівчат. Вони розподілялись за відділеннями: хлопців у першому відділенні – 48, 23%, у другому – 30,49%, у третьому – 16,04, в четвертому – 5,30%; дівчат у першому – 58,33%, у другому – 29,08%, в третьому – 10,02%, в четвертому – 2, 55 %. Випускні іспити відбулися в 39 училищах. До екзаменів було допущено 220 хлопців та 52 дівчини, тобто 58,25% хлопців та 55, 91% дівчат випускних відділень. З них отримало право на отримання свідоцтва про закінчення курсу 198 хлопця та 50 дівчат, тобто 90 % хлопців та 96,16 % дівчат представлених до випуску чи 2,75 % хлопців та 1,37 дівчат із загальної кількості учнів. В порівнянні з попереднім роком, кількість учнів зменшилась на 364 людини. Зменшення кількості учнів пов'язано з переходом шкіл Катеринославського повіту з 3-літнього курсу навчання на 4-річний, завдяки якому учні не випустилися з 3-го класу, а перейшли до 4-го [2].

За віросповіданням учні розподілялися наступним чином: православних – 6986 хлопців та 3533 дівчат – всього 10519; римо-католиків – 159 хлопців та 66 дівчат – всього 225; іудейського – 6 хлопців та 13 дівчат – всього 19; інших християнських віросповідань – 30 хлопців та 32 дівчини – всього 62. За станом батьків: